

ФЕМІНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРО ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ЖІНОК ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Шахрай Вікторія Петрівна,

4 курс, спеціальність «Політологія»

Мацієвський Ю.В., д.пол.н., проф.

***Анотація.** Предметом уваги статті є вивчення обмеженого політичного представництва жінок під час російсько-української війни крізь призму феміністичного дискурсу. Мета — виявити чинники, що перешкоджають зростанню кількості жінок у владі та їхньому реальному впливу. Методологічну основу становить якісний дискурс-аналіз феміністичних текстів, аналітичних матеріалів і окремих випадків. Аналіз дозволив виявити сім ключових бар'єрів: партійний контроль, формальність квот, ресурсну нерівність, воєнне призупинення виборів, гендерну сегрегацію, сексизм і неформальні чоловічі мережі.*

***Ключові слова:** політичне представництво жінок; феміністичний дискурс; гендерні квоти; війна; сексизм; дескриптивне представництво; субстантивне представництво.*

Постановка проблеми. Повномасштабна російсько-українська війна докорінно змінила політичні та соціальні процеси в Україні, зокрема у сфері гендерних відносин. Жінки дедалі активніше залучені до сектору безпеки, волонтерства, гуманітарної підтримки, громадських ініціатив і місцевого самоврядування. Водночас їхня присутність у владних інституціях не зростає пропорційно внеску, який вони роблять у стійкість держави. Це створює парадокс: жінки беруть на себе дедалі більше суспільної відповідальності, але їхній доступ до центрів ухвалення рішень залишається обмеженим.

Головна теза статті полягає в тому, що обмежене представництво жінок у владі не можна пояснювати браком їхньої політичної активності. Його формує система взаємопов'язаних інституційних, партійних, ресурсних, культурних і воєнних бар'єрів. Вони впливають як на дескриптивне представництво — кількість жінок у парламенті, уряді, партійних списках і керівних органах, так і на субстантивне представництво — здатність реально впливати на політичні рішення, порядок денний і розподіл ресурсів.

Мета статті — виявити й систематизувати чинники, що обмежують політичне представництво жінок у владі під час війни. Для цього коротко окреслено теоретичне розуміння політичного представництва, проаналізовано феміністичні інтерпретації бар'єрів доступу жінок до влади та показано, як ці бар'єри проявляються в українському політичному просторі.

Теоретичною рамкою статті є розмежування дескриптивного та субстантивного представництва. Дескриптивне представництво фіксує кількісну присутність жінок у політичних інституціях. Субстантивне представництво показує, чи перетворюється ця присутність на реальний вплив: доступ до керівних посад, участь у формуванні порядку денного, просування рішень у

сферах безпеки, догляду, соціального захисту, протидії насильству й післявоєнного відновлення. Саме тому оцінювати рівність у політиці лише за кількістю жінок – недостатньо.

Аналіз останніх досліджень. Проблема політичного представництва жінок в Україні розглядається у працях Тамари Марценюк, Олени Стрельник, а також у матеріалах Українського жіночого фонду, ОПОРИ, ЮрФем, Інституту масової інформації, «Гендер в деталях» та інших дослідницьких і правозахисних середовищ. Ці джерела показують, що формальна рівність прав не гарантує рівності політичної участі: жінки можуть мати право балотуватися, але не мати доступу до прохідних місць, фінансування, медійної видимості, керівних посад і неформальних центрів ухвалення рішень.

Методологічно стаття спирається на якісний дискурс-аналіз українських феміністичних текстів і досліджень, присвячених політичному представництву жінок. Емпіричну базу становлять праці українських дослідниць, аналітичні матеріали феміністичних і правозахисних організацій, моніторинги виборів, дані про представництво жінок у парламенті, уряді та на державній службі, а також публічні кейси політичного сексизму. Аналіз здійснено шляхом виокремлення повторюваних наративів, понять, аргументів і прикладів, через які феміністичний дискурс пояснює обмежене представництво жінок у політиці.

Виклад основного матеріалу. Аналіз проблеми обмеженого політичного представництва жінок в Україні потребує багаторівневого підходу, де першим кроком є вивчення концептуального поля — тобто того, як самі дослідниці, експертки та феміністичні інституції визначають і пояснюють наявні бар'єри. У роботах Марценюк важливим є аргумент про те, що перешкоди діють одночасно на суспільному, партійному та індивідуальному рівнях. На партійному рівні українські партії часто не дотримуються паритету й розміщують жінок у непрохідних частинах списків. На індивідуальному рівні критичним ресурсом стає час, оскільки саме за жінками переважно закріплена доглядова праця. Окремо підкреслюється проблема «скляної стелі», яка посилюється стереотипами, глузуванням і знеціненням жінок як політичних акторок.²⁶⁸

Інший важливий аргумент стосується не лише входу жінок у політику, а й розподілу влади всередині інституцій. Навіть тоді, коли жінки присутні у парламенті, вони не завжди мають рівний доступ до керівних посад, делегацій, комітетів і парламентського апарату. У цьому контексті важливими є вертикальна і горизонтальна гендерна сегрегація, а також сексизм у парламентському середовищі.²⁶⁹ Отже, проблема полягає не лише в кількості жінок у Верховній Раді, а й у тому, які саме позиції вони займають і чи мають доступ до реального впливу.

²⁶⁸ Марценюк Т. Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники. Гендер в деталях. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html>

²⁶⁹ Марценюк Т. О. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2018. Т. 1. С. 44–54. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f73069a-2ea6-4f55-ab42-f71b5012fdd3/content>

У працях Олени Стрельник і новіших дослідженнях воєнного часу ключовим є зв'язок між доглядовою працею та політичним представництвом. Обмеження участі жінок у владі пов'язані не лише з формальною дискримінацією, а й із нерівномірним розподілом доглядової праці, суспільними очікуваннями щодо «традиційної» жіночої ролі та феноменом подвійного навантаження.²⁷⁰ Інституційні збої та дефіцит сервісів перетворюються на додаткові години невидимої праці вдома, що скорочує час, мобільність і організаційний ресурс, необхідні для політичної кар'єри.²⁷¹

Гендерний моніторинг парламентських виборів 2019 року Українського жіночого фонду зафіксував, що 67% опитаних назвали головною причиною меншої присутності жінок у владі те, що партії більш схильні висувати чоловіків.²⁷² Досвід місцевих виборів 2020 року показав, що квоти мають позитивний вплив, але їхній ефект обмежується фінансовими перешкодами, випадками сексизму, дискримінації, вибуттям і заміною кандидаток, а також слабкою внутрішньопартійною підтримкою.²⁷³

Матеріали ЮрФем показують обмеженість квот за відсутності змін у політичній культурі. Ключовий аргумент полягає в тому, що гендерні квоти самі по собі не усувають сексизм, стереотипи та дискримінацію, особливо на місцевому рівні.²⁷⁴ У 2024 році 48% українських медіа використовували сексистські, дискримінаційні або стереотипні матеріали про жінок.²⁷⁵ Це свідчить про те, що бар'єри жіночого представництва формуються не лише всередині політичних інституцій, а й у публічному просторі, де формуються уявлення про те, хто є «природним» політичним лідером.

Матеріали ОПОРИ показують, як формальна норма працює на практиці. Важливим є аргумент про те, що позитивний ефект квот може послаблюватися через практику «технічних кандидаток», можливий тиск щодо відмови від мандата на користь чоловіків, психологічні, економічні й соціальні бар'єри, а також недостатню активність самих партій.²⁷⁶ Дослідження воєнного періоду додають ще один вимір: вимушена міграція жінок за кордон, логістичні, соціально-економічні, інформаційні та організаційні бар'єри голосування,

²⁷⁰ Стрельник О. «Турбота як робота». Уривок із книги Олени Стрельник. Українська правда. Життя. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/06/17/224736/>

²⁷¹ Гриценко Г. Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони. Аналітичний звіт. Гендер в деталях. 2026. 24 с. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/124/202/Oborona_zv_t_ukr.pdf

²⁷² Фінальний звіт за результатами гендерного моніторингу на позачергових виборах народних депутатів України 2019 року. Український Жіночий Фонд ; Національний демократичний інститут міжнародних відносин. 2021. 64 с. URL: https://www.uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/monitoring_report_ukr_web.pdf

²⁷³ Жінки на місцевих виборах та в політиці: уроки та рекомендації. Український Жіночий Фонд. 2021. URL: <https://uwf.org.ua/zhinky-na-misczevyh-vyborah-ta-v-polityczy-uroky-ta-rekomendacziyi/>

²⁷⁴ Завершився проєкт «Вибори без сексизму». ЮрФем. 2020. URL: <https://jurfem.com.ua/zavershyvsya-projekt-vybory-bes-seksyzmu/>

²⁷⁵ Луцюк Л. Дослідження ІМІ: половина українських медіа досі вдається до сексизму та дискримінації. Інститут масової інформації. 2024. URL: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-imi-polovyna-ukrayinskyh-media-dosi-vdayutsya-do-seksyzmu-ta-dyskryminatsiyi-i63160>

²⁷⁶ Звіт за результатами дослідження ОПОРИ участі жінок в місцевих виборах – 2020. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: https://oporaua.org/vybory/gender_2020-23003

проблема цензу осілості для потенційних кандидаток, а також заборона депутатам місцевих рад перетинати кордон створюють додаткові обмеження для політичної участі жінок.²⁷⁷

Узагальнення наявних джерел дає змогу виокремити 7 основних чинників.

Перший — **контроль партій над входом у політику**. Саме партії визначають, кого висувати, на яке місце у списку поставити й кому надати реальну підтримку. Моніторинг УЖФ/НДІ парламентських виборів 2019 року показав: середній відсоток жінок у списках 10 партій становив 32%, але в першій, більш прохідній половині списків було лише 23% жінок і 77% чоловіків, тоді як у другій половині — вже 40% жінок.²⁷⁸ Такий розподіл показує, що проблема полягає не лише в самому включенні жінок до списків, а й у тому, де саме партія їх розміщує. Якщо жінки концентруються переважно у менш прохідній частині списку, партія може формально демонструвати гендерну збалансованість, але фактично зберігати вищі шанси на обрання для чоловіків.

Цей бар'єр посилюється тим, що самі партійні структури залишаються переважно чоловічими. У більшості партій жінки становили лише 11–20% центральних керівних органів, а в окремих випадках не були представлені взагалі. У регіонах, де жінок менше в керівництві обласних партійних організацій, нижчими були й показники висування жінок у мажоритарних округах. Тобто низьке представництво жінок усередині партійного керівництва безпосередньо впливає на їхні шанси бути висунутими й обраними. Також було зафіксовано нерівне медійне висвітлення кандидатів і кандидаток: чоловіки отримували більше уваги в ЗМІ, тоді як жінки нерідко стикалися із сексизмом та образами.²⁷⁹

Із партійним контролем пов'язаний наступний бар'єр — **формальність гендерних квот без механізмів їх реального дотримання**. З одного боку, українське законодавство підтримує ідею гендерної рівності, але з іншого — містить механізми, які дозволяють політичним силам обходити ці норми. Оцінюючи формальні «правила гри», українські експертки констатують глибокий розрив між задекларованими правовими нормами та реальними політичними практиками.

Еволюція гендерних квот в Україні пройшла складний шлях: від декларативної норми у 30% у 2013 році (без санкцій за недотримання) до чинної квоти у співвідношенні 40/60, яка діє з 2020 року. Згідно з чинним

²⁷⁷ Експертний погляд на ключові виклики для реалізації виборчих прав жінок як вразливої групи виборців. Громадянська мережа ОПОРА. 2024. URL: <https://oporaua.org/vybory/ekspertniy-poglyad-na-klyuchovi-vikliki-dlya-realizatsiyi-viborchih-prav-zhinok-yak-vrazlivoyi-grupi-viborciv-25502>

²⁷⁸ Ганжа Л. Конкуренція за жінок як тренд: висновки виборчого моніторингу. Жінки — це 50% успіху України. 2020. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/konkurenciya-za-zhinok-yak-trend-vysnovky-vyborchogo-monitoryngu/>

²⁷⁹ Чірілло Дж. Гендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні. IFES Україна. 2019. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Gender-Assessment-Ukraine-v1-2019-09-30-Ukr.pdf>

законодавством, політичні партії не можуть зареєструвати виборчі списки, якщо в кожній п'ятірці кандидатів не буде щонайменше двох осіб кожної статі.²⁸⁰

Закріплення у Виборчому кодексі 40-відсоткової гендерної квоти експертне середовище спочатку оцінювало як важливий крок до рівного представництва жінок і чоловіків у політиці. Водночас уже на етапі ухвалення кодексу експертки, зокрема представниці МФО «Рівні можливості», висловлювали занепокоєння щодо відсутності дієвої відповідальності за недотримання цих квот, що заклало фундамент для майбутніх інституційних маніпуляцій з боку політичних гравців.²⁸¹

ОПОРА фіксувала практики, які доводять, що партії іноді використовують жінок не як повноцінних політичних суб'єктів, а як інструмент для виконання квоти. У дослідженні про досвід кандидаток на Черкащині більшість опитаних не заперечували існування «технічних кандидаток» — жінок, яких включали до списків переважно для заповнення гендерної квоти. Одна з кандидаток прямо пояснювала, що жінок «донабирали» зі штабу або ставили тих, хто йшов до рад інших рівнів; інша згадувала прохання приводити знайомих на нижчі місця в списках. ОПОРА також описує випадок, коли після виборів дві кандидатки з верхніх позицій списку ВО «Батьківщина» у Черкаській міській раді відмовилися від мандатів, унаслідок чого мандат отримав чоловік із нижчого місця.²⁸² Навіть якщо прямий тиск не завжди доведено, сама така практика показує, що партійний контроль може знецінювати квоти й обмежувати реальну кількісну присутність жінок у владі.

На тлі цих маніпуляцій у партійному середовищі часто поширюється міф про те, що жінок нібито важко залучити до виборчих списків, бо вони самі не хочуть брати участь у політиці. Однак ця теза є маніпулятивною і безапеляційно спростовується як свідченнями самих учасниць виборів, так і соціологічними даними.

Як зазначають кандидатки, якщо у 2015 році жінок справді було важко залучити через брак досвіду, то на виборах 2020 року ситуація кардинально змінилася. Кандидатка Юлія Гаврилюк ділиться своїм досвідом рекрутингу: «У 2015 році, коли лише ввели квоту, було важко знайти жінок до партійного списку, багато хто не наважувався. На останніх виборах, 2020 року, було багато жінок, які свідомо прийшли у політику. П'ять років різниці, а список зовсім інший. Цього разу у мене навіть більше жінок було, ніж чоловіків».²⁸³ Проблема полягала не у відсутності бажання, а в обґрунтованій відмові жінок ставати

²⁸⁰ Желтуха М. До-Реформа Виборчого Кодексу: на крок ближче до гендерно збалансованого представництва? ЮрФем. 2024. URL: <https://jurfem.com.ua/do-reforma-vyborch-kodeksu/>

²⁸¹ У новому виборчому кодексі закріпили 40-відсоткові гендерні квоти. ZMINA. 2019. URL: https://zmina.info/news/u_novomu_viborchomu_kodeksi_zakripili_40_jenderni_kvoti/

²⁸² Беркут З. Як працювали гендерні квоти на виборах. Досвід кандидаток Черкащини. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: <https://oporaua.org/vybory/iak-pratsiuvali-genderni-kvoti-na-viborakh-dosvid-kandidatok-22832>

²⁸³ Бура Д. Юлія Гаврилюк: «Мене не сприймали, доки я не почала говорити «чоловічою» мовою». Жінки — це 50% успіху України. 2021. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/yuliya-gavrylyuk-hersonshhyna-mene-ne-sprymaly-doky-ya-ne-pochala-govoryty-cholovichoyu-movoyu/>

безмовними «технічними» маріонетками для формального заповнення квот без реальної підтримки.

Другий рівень спростування цього міфу ґрунтується на детальному дослідженні Громадянської мережі ОПОРА, яке охопило 290 кандидаток від політичних партій. Результати безапеляційно руйнують міф про пасивність. Для майже трьох чвертей опитаних жінок це був перший досвід балотування, і їхнім головним мотивом було не прохання керівництва, а щире, власне прагнення змінити життя у своїй громаді чи країні на краще. Ті жінки, які не змогли здобути мандат, під час глибинних інтерв'ю вказували на конкретні структурні, економічні та організаційні перешкоди, створені самими партіями й недоліками системи, а не на власне «небажання». Зокрема, 15,2% кандидаток назвали головною причиною поразки банальний брак фінансових ресурсів для ведення повноцінної кампанії, а ще 13,8% — низьку впізнаваність і відсутність підтримки та ресурсів для медіакампанії з боку власної партії.

Статистика розміщення жінок у партійних списках демонструє відвертий інституційний саботаж: 67% кандидаток, які не пройшли, були засунуті партійними функціонерами далеко за межі першої десятки у виборчих списках, де шанси на перемогу математично наближаються до нуля. Натомість понад 80,7% (117 осіб) жінок, які отримали мандат, перебували саме в топ-10 партійних списків.⁶⁴ Це доводить, що коли партія ставить жінку на прохідне місце, вона перемагає; коли жінку ховають наприкінці списку заради виконання квоти — вона прогнозовано програє.

Результати загальнонаціональних опитувань IFES після президентських і парламентських виборів 2019 року показали, що виборці надають менше значення статі кандидата під час голосування. Після президентських виборів 64% українців не бачили різниці між кандидатами-чоловіками та кандидатками-жінками, а після парламентських виборів цей показник становив 60%. Водночас 17% виборців після президентських виборів і 22% після парламентських виборів заявили, що були б більш схильні підтримати жінку-кандидатку. Така розбіжність між даними опитування та ставленням партій, кандидатів і кандидаток може вказувати на те, що жінки зазнають дискримінації не на виборчих дільницях, а під час процесу висування кандидатів.²⁸⁴

Водночас відмова частини жінок балотуватися є абсолютно раціональною реакцією на висококонкурентне й сексистське середовище, а не свідченням їхньої аполітичності. Жінки в Україні функціонують в умовах часової та економічної нерівності: розрив у зарплатах сягає майже 30%, а суспільство покладає на них основний тягар домашніх обов'язків. За даними Центру Разумкова, 83% громадян досі вважають, що найважливіше завдання жінки — дбати про дім, а 78% вірять, що жінки надто емоційні для ухвалення політичних

²⁸⁴ Політичне фінансування та гендерна рівність на виборах в Україні. IFES Україна. 2020. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/04/IFES-Ukraine-Draft-Findings-on-Gender-and-Political-Finance-202-04-07-UKR.pdf>

рішень.²⁸⁵ Тому твердження партійних представників про «дефіцит жіночих кадрів» є прикладом перекидання відповідальності на жертву дискримінації і спробою приховати небажання політичних еліт ділитися реальною владою.

Попри тривалі дискусії щодо вдосконалення гендерних квот, до парламентських виборів 2019 року Верховна Рада не вжила спеціальних заходів, хоча удосконалення законодавства могло б сприяти створенню більш рівних можливостей для жінок та інших груп, які стикаються з дискримінацією.

Третій чинник — **нерівність доступу до ресурсів**, зокрема до фінансів, політичних мереж і часу. Виборча кампанія потребує значних витрат на заставу, агітацію, медійну присутність і роботу команди. Оскільки жінки структурно мають менший доступ до великого капіталу, бізнесових мереж і фінансово-промислових груп, вони частіше залежать від підтримки партії. IFES фіксував, що на виборах-2019 жінки-кандидатки збирали в середньому на 20% менше коштів, ніж чоловіки.²⁸⁶ Українська правда навела дані фінансових звітів кандидатів-мажоритарників за 2019 рік: жінки становили майже 15% від загальної кількості кандидатів, однак їхня частка у загальній сумі власних внесків до виборчих фондів становила лише 8,6%. Натомість чоловіки, які становили 85,1% кандидатів, внесли 91,4% усіх власних коштів.²⁸⁷ Тобто жінки не лише були менш представлені серед кандидатів, а й мали помітно меншу частку фінансування своїх кампаній.

Ресурсна нерівність має і часовий вимір. Марценюк описує час як критичний ресурс політики, а Стрельник показує, що поєднання оплачуваної праці й турботи є системною соціальною практикою. УЖФ у 2025 році кількісно фіксував цю нерівність: 33,4% жінок проти 19,1% чоловіків щодня доглядають за дітьми, літніми людьми або людьми з особливими потребами, а 80,0% жінок проти 62,5% чоловіків щодня займаються приготуванням їжі або хатньою працею.²⁸⁸ У розпал війни 66% жінок із подвійною зайнятістю відзначили зростання навантаження.²⁸⁹ Отже, брак часу так само зменшує можливості жінок брати участь у партійній роботі, вести кампанії й підтримувати політичну видимість.

Четвертий чинник — **воєнні обмеження на виборчу участь та оновлення влади**. В умовах воєнного стану парламентські, президентські й місцеві вибори не проводяться, тому склад органів влади залишається попереднім і не оновлюється відповідно до нових реалій. Це означає, що нині не може

²⁸⁵ Одарченко К. Проблеми гендерної рівності і політики-жінки в Україні. Главком. 2021. URL: <https://glavcom.ua/columns/kodarchenko/problemi-gendernoji-rivnosti-i-politiki-zhinki-v-ukrajini-738966.html>

²⁸⁶ Політичне фінансування та гендерна рівність на виборах в Україні. IFES Україна. 2020. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/04/IFES-Ukraine-Draft-Findings-on-Gender-and-Political-Finance-202-04-07-UKR.pdf>

²⁸⁷ Думанська В. Хто фінансує жінок у політиці? Українська правда. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/04/24/7249179/>

²⁸⁸ Індекс гендерної рівності в Україні. Український Жіночий Фонд. Київ, 2025. 67 с. URL: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/gender_index_ukr_web.pdf

²⁸⁹ Доглядова праця впливає на стійкість країни під час війни та має стати політикою держави: дослідження. ZMINA. 2026. URL: <https://zmina.info/news/yak-doglyadova-praczya-vplyvaye-na-stijkist-krajiny-pid-chas-vijny-ta-chomu-cze-maye-buty-politykoyu-derzhavy-doslidzhennya/>

сформуватися черга нових жіночих лідерок, а ті, хто вже має політичний досвід, не збільшують свого числа через виборчі механізми. Частина жінок опинилася за кордоном, що ускладнює їхню участь у національному політичному процесі. Таким чином, війна спричиняє інституційний застій, який обмежує і кількісне оновлення влади, і появу нових тем у порядку денному.

Воєнний контекст не просто посилює вже наявні бар'єри політичного представництва жінок, а й виявляє глибоку суперечність у роботі політичних інституцій. Державні структури значно легше абсорбують жінок на виконавчі, кризові чи об'єктивно небезпечні ролі — зокрема службу у Збройних Силах, волонтерську діяльність, гуманітарну підтримку, роботу в громадах або забезпечення тилу. Однак вони зберігають жорсткі інституційні фільтри тоді, коли йдеться про доступ до вищої політичної влади, стратегічного управління, ресурсів і процесів ухвалення рішень.

Під час екстремальних ситуацій система діє за принципом максимізації доступних ресурсів, тому кризові ролі патріархальною системою розглядаються переважно через призму функціональності та утилітарності. У цьому контексті жіноча праця постає як вискоеластичний ресурс — своєрідна «резервна армія праці», яка активується тоді, коли традиційна чоловіча робоча чи військова сила виснажена, дефіцитна або недостатня для подолання кризи.²⁹⁰

В умовах війни на перший план виходить імператив виживання. За таких умов традиційні гендерні упередження можуть тимчасово послаблюватися, оскільки потреба в залученні жінок до військової служби, волонтерської діяльності, медицини та інших критично важливих сфер стає важливішою за дотримання усталених гендерних ролей.

На відміну від мобілізації, де кожна нова людина є додатковим ресурсом, розподіл політичної та економічної влади функціонує за жорсткою логікою «гри з нульовою сумою». Якщо вища влада розглядається як метафоричний «пиріг», розмір якого є фіксованим, то наділення жінки міністерським портфелем, керівною посадою або реальним впливом на ухвалення рішень неминуче вимагає від домінуючих груп відмовитися від частини своїх історичних привілеїв. Відповідно, інституційні фільтри вмикаються саме на етапі спроби конвертації професійних досягнень, героїзму, волонтерського досвіду чи функціональної корисності жінок у політичний капітал.²⁹¹

П'ятий чинник — **гендерна сегрегація у розподілі владних посад**. За даними 2025 року, частка жінок у Верховній Раді України становила близько 21% депутатського складу. Зокрема, у парламенті з 401 депутата близько 85 — жінки (84 жінки у другому півріччі 2025 р.). У керівництві парламенту серед трьох найвищих посад жінка сьогодні лише одна: Олена

²⁹⁰ Bellin E. Contingent democrats Industrialists, Labor, and Democratization in Late-Developing Countries. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/10015453.pdf>

²⁹¹ Almakaty S. S. Gatekeeping and Agenda-Setting Theories in the Age of Algorithmic Media: A Critical Synthesis and Theoretical Extension (2000–2025). Preprints.org. 2026. URL: <https://www.preprints.org/manuscript/202602.1160>

Кондратюк — заступниця Голови Ради.²⁹² У складі уряду України станом на 2025–2026 рр. з 17 членів Кабінету Міністрів лише 3 жінки. З них — Юлія Свириденко — прем'єр-міністерка, Світлана Гринчук — міністерка енергетики, та Наталія Калмикова — міністерка у справах ветеранів. Всі інші відомства очолюють чоловіки.

Станом на 2026 рік у парламенті IX скликання діє 23 комітети, з яких лише 5 очолюють жінки: Іванна Климпуш-Цинцадзе — Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу, Роксолана Підласа — Комітет з питань бюджету, Анастасія Радіна — Комітет з питань антикорупційної політики, Галина Третьякова — Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, Олена Шуляк — Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.²⁹³ Отже, жінки очолювали приблизно 21,7% парламентських комітетів, тоді як чоловіки — 18 із 23.

Комітетське керівництво демонструє механізм, який у феміністичному інституціоналізмі описується як гендерна сегрегація всередині інституцій. Формально жінки можуть очолювати окремі комітети, однак загальна структура розподілу керівництва залишається асиметричною. Вертикальна сегрегація, або «скляна стеля», означає, що жінки присутні в інституції, але стикаються з невидимими бар'єрами на шляху до найвищих посад. Горизонтальна сегрегація проявляється в тому, що жінок частіше спрямовують до соціальних і гуманітарних сфер, тоді як ключові стратегічні напрями — оборона, економіка, безпека, інфраструктура — залишаються переважно під контролем чоловіків.

Шостий чинник — **патріархальна політична культура, гендерні стереотипи та сексизм**. Їхній вплив полягає в тому, що вони визначають рамки сприйняття професійності й компетентності. Жінка-кандидатка змушена спершу доводити право бути в політиці, тоді як чоловік частіше сприймається як органічний носій владної ролі. Дослідження «Насильство по відношенню до жінок в політиці. Україна» зафіксувало, що 59% жінок-політиків потерпають від проявів сексизму, 59% — від психологічного насильства, 58% — від словесних образ, 47% — від сексуальних домагань, 62% — від приниження через соціальні мережі та ЗМІ, а 76,5% респонденток зазначили відсутність у партій внутрішньої політики запобігання насильству й дискримінації.²⁹⁴

У 2024 році 48% досліджених українських онлайн-медіа вдавалися до сексистських, дискримінаційних і стереотипних матеріалів щодо жінок, найчастіше акцентуючи увагу на віці, одязі, зовнішності або образі

²⁹² Ukraine. Women's representation in politics and public administration. Equal Future. 2025. URL: <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/ukraine>

²⁹³ Комітети Верховної Ради України. IX скликання. Склад і структура. Верховна Рада України. URL: https://people.rada.gov.ua/body/view/cmt-komit_sk19

²⁹⁴ 59% жінок-політиків потерпають від проявів сексизму – дослідження. Громадський Простір. 2018. URL: <https://www.prostir.ua/m/?id=171076>

«господині».²⁹⁵ Така інформаційна рамка звужує горизонти легітимності жінок у політиці.

Публічний політичний дискурс також містить показові приклади сексизму. У різні періоди українські політики оцінювали жінок через зовнішність, сумнівалися в їхній здатності до реформ, радили політикиням зосередитися на сім'ї або використовували патерналістські звертання. Такі висловлювання є важливими не як поодинокі скандали, а як прояви неформальних практик: жінок формально не позбавляють права бути в політиці, але через мову, символічні образи й публічні оцінки постійно знижують їхню політичну суб'єктність. Це підтримує уявлення про владу як переважно чоловічу сферу.

На етапі виборів цей чинник може обмежувати дескриптивне представництво, оскільки жінки-кандидатки частіше змушені доводити власну компетентність в умовах сумніву, об'єктивації або недовіри. Після входу у владні інституції він обмежує вже субстантивне представництво, адже жінки можуть формально мати мандати чи посади, але їхній авторитет, професійність і здатність впливати на рішення постійно піддаються стереотипами.

Сьомий чинник — **неформальні чоловічі мережі та кулуарний характер ухвалення рішень**. Формально рішення у владі мають ухвалюватися через офіційні процедури: голосування, засідання, комітети, партійні органи, конкурси або призначення. Однак на практиці значна частина політичних домовленостей формується неформально — у вузьких колах, через особисті зв'язки, партійні групи впливу, бізнесово-політичні контакти. Одне дослідження показало, що ступінь централізації мережі, який вимірювався за відповідним індексом, становив 68,3% (від 100 можливих) — у період президентства В. Ющенка і 73,7% у період президентства В. Януковича.²⁹⁶

Цей механізм пов'язаний із партійним контролем над входом у політику. За даними руху ЧЕСНО, на місцевих виборах 2015 року лише 9% прохідних партій у різних регіонах мали у списках 40% і більше кандидаток.²⁹⁷ На виборах 2020 року жінки становили вже 43% у партійних списках, однак серед лідерів єдиних списків їх було лише 16%, а серед лідерів територіальних списків — 21%.²⁹⁸ Отже, навіть за формальної присутності жінок у списках реальний доступ до прохідних позицій часто залишається під контролем закритих чоловічих мереж.

Особливо помітним цей бар'єр стає в умовах війни, коли прозорість ухвалення державних рішень природно знижується. Доступ до неформальних мереж часто визначається спільним бекграундом: військовою службою, роботою

²⁹⁵ Луцок Л. Дослідження ІМІ: половина українських медіа досі вдається до сексизму та дискримінації. Інститут масової інформації. 2024. URL: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-imi-polovyna-ukrayinskyh-media-dosi-vdayutsya-do-seksyzmu-ta-dyskryminatsiyi-i63160>

²⁹⁶ Див. Мацієвський Ю.: У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014). — Чернівці: Книги — XXI, 2016, с. 380.

²⁹⁷ Любарець А. Для чого потрібні гендерні квоти? Громадський рух ЧЕСНО. 2020. URL: <https://www.chesno.org/post/4203/>

²⁹⁸ Марценюк Т., Тишко І. Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2021. URL: <https://dif.org.ua/article/perevagi-ta-vikliki-zastosuvannya-gendernoi-kvoti-pid-chas-mistsevikh-viboriv-2020-roku-v-ukraini>

в правоохоронних органах, бізнес-зв'язками або особистою лояльністю. Оскільки жінки історично не були масово представлені в таких середовищах, кулуарність стає для них одним із найсильніших інституційних фільтрів. Це відображається і в структурі державної служби: за даними НАДС, на виконавчих посадах категорії «В» жінки становлять 79,5%, тоді як на посадах вищого керівного складу категорії «А» їхня частка падає до 25,9%; у Вищому корпусі державної служби із 224 осіб лише 58 є жінками.²⁹⁹

Отже, аналіз чинників показує, що обмежене представництво жінок у владі не можна пояснювати лише браком бажання чи індивідуальної політичної активності. Його формують взаємопов'язані інституційні, ресурсні та культурні бар'єри: партійний контроль над входом у політику, формальне виконання квот, нерівний доступ до фінансів і часу, призупинення виборчого оновлення під час війни, гендерна сегрегація всередині владних інституцій, патріархальна політична культура та неформальні чоловічі мережі. Саме їхня сукупна дія обмежує і дескриптивне представництво жінок, тобто їхню кількісну присутність у владі, і субстантивне представництво, тобто реальну здатність впливати на політичні рішення.

Динаміка представництва. Попри наявність бар'єрів, дескриптивне представництво жінок в українській політиці має позитивну динаміку, хоча й не досягло європейських цільових стандартів. Для порівняння: у 2007 році у Верховній Раді VI скликання жінки становили лише близько 8% від загальної кількості депутатів, причому до їхньої присутності часто ставилися несерйозно, як зазначала народна депутатка України Ірина Геращенко. Проте з кожним новим скликанням ситуація покращувалася: у 2012 році цей показник сягнув 10%, у 2014 році — понад 11%, а в чинному IX скликанні (обраному у 2019 році) частка жінок-депутаток становить уже 21%.³⁰⁰

Показовими є дані Глобального індексу гендерного розриву (Gender Gap Report) за 2025 рік. У цьому рейтингу Україна посідає 62-ге місце з-поміж 148 країн. Загалом ми закрили гендерний розрив на 73% — це вище за середньосвітовий показник, але все ще нижче за середньоєвропейський рівень, який становить 75,1%.³⁰¹

Як зазначалося раніше, дескриптивне представництво набуває справжньої цінності тоді, коли воно трансформується у субстантивне — у реальні політичні рішення та реформи, що враховують права й потреби всього населення. Збільшення кількості жінок у владі безпосередньо вплинуло на формування гендерно орієнтованого порядку денного та ухвалення важливих ініціатив.

²⁹⁹ Наталія Алюшина взяла участь у презентації Стратегії Ради Європи з питань гендерної рівності на 2024–2029 роки. Національне агентство України з питань державної служби. 2026. URL: <https://nads.gov.ua/news/nataliia-aliushyna-vziala-uchast-u-prezentatsii-stratehii-rady-ievropy-z-pytan-hendernoi-rivnosti-na-20242029-roky>

³⁰⁰ Сисак І. Жінки в армії, політиці і владі: як змінилася гендерна ситуація в Україні. Радіо Свобода. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/genderna-sytuatsiya-v-ukraini-voennoho-chasu/32696907.html>

³⁰¹ Жарова Л. Місце України в Gender Gap Report 2025: які проблеми підсвічує статистика. Гендер в деталях. 2025. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/gender-gap-report-2025.html>

Серед успішних прикладів субстантивного представництва (дій жіночого лобі, міжфракційних об'єднань та правозахисниць) можна виділити такі реальні дії та реформи:

1. **Скасування переліку заборонених професій.** У 2017 році завдяки активній адвокаційній кампанії депутаток та активісток уряд скасував сумнозвісний наказ МОЗ №256 від 1993 року, який забороняв жінкам працювати за понад 450 професіями³⁰² (у металургії, на ливарних роботах, керувати поїздами метро, пожежними авто тощо). Це суттєво розширило економічні можливості жінок.

2. **Ратифікація Стамбульської конвенції.** У 2022 році Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству.³⁰³ Саме жіноче представництво у владі та громадянському суспільстві роками «пушило» цей документ, долаючи шалений опір консервативних кіл.

3. **Боротьба із сексизмом та домаганнями.** У 2021 році було ухвалено закон, який заборонив сексизм в рекламі (законопроект №3427).³⁰⁴ Також знаковим є ухвалення закону про запобігання та протидію дискримінації й сексуальним домаганням у Збройних Силах України³⁰⁵ (внесення відповідних змін до статутів ЗСУ) — критично важлива зміна з огляду на зростання кількості жінок-військовослужбовиць.

4. **Рівні можливості у догляді за дітьми.** Ухвалення закону (2021 р.), який забезпечив рівні можливості для чоловіків та жінок у питанні поєднання роботи з сімейними обов'язками, зокрема право чоловіків на декретну відпустку.³⁰⁶

Водночас історія українського парламентаризму має чимало прикладів того, як нестача жінок у владі призводила до ігнорування або гальмування важливих реформ:

1. **Криміналізація домашнього насильства та захист прав постраждалих.** Переважна більшість постраждалих від домашнього насильства — жінки, проте чоловіча більшість у парламенті роками не мала політичної волі

³⁰² Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.10.2017 № 1254. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1508-17>

³⁰³ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11

³⁰⁴ Прийнято за основу проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі». Офіційний портал Верховної Ради України. 2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/204339.html>

³⁰⁵ Проект Закону про внесення змін до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо вдосконалення механізмів забезпечення військової дисципліни, запобігання і протидії проявам дискримінації та сексуальним домаганням : проект Закону України від 21.02.2025 № 13037. Законотворчість. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/pubd/InitiativBill/BillRegistrationOffers?billRegId=55783>

³⁰⁶ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15>

ухвалювати відповідні закони, оскільки ця проблема не перетиналася з їхнім досвідом. Згідно з даними Конституційного Суду України, у 1991 році жінок у Верховній Раді було лише 3,8%, а у 2012 — близько 10%. Законодавство щодо криміналізації домашнього насильства змогли ухвалити лише наприкінці 2017 року, коли жінок у парламенті стало 12%.³⁰⁷ А ратифікація вищезгаданої Стамбульської конвенції відбулася аж у 2022 році, коли представництво жінок сягнуло 20,3%. Тобто знадобилося збільшити кількість жінок у парламенті у кілька разів, щоб ці безпекові питання отримали достатню кількість голосів.

2. **Гендерний розподіл професій в Україні та розрив у зарплатах.** До кінця 2017 року в Україні офіційно діяв наказ, який забороняв жінкам працювати за понад 450 професіями. Це створювало пряму нерівність: жінки не мали доступу до багатьох високооплачуваних робіт. Доки у виконавчій та законодавчій владі жінки становили абсолютну меншість, скасування цього списку просто не розглядалося як серйозна економічна проблема. Як наслідок, це створювало значний гендерний розрив в оплаті праці: за даними VoxUkraine, в Україні жінки й досі в середньому заробляють на 29–41% менше за чоловіків, що є одним із найвищих показників у Європі.³⁰⁸

3. **Соціальна інфраструктура та неоплачувана праця.** Фінансування дитячих садків, ясел та кімнат догляду роками не було пріоритетом при розподілі бюджетів. Суспільство автоматично перекладає обов'язок догляду за дітьми на жінок, які витрачають на неоплачувану хатню роботу щонайменше вдвічі більше часу, ніж чоловіки. Відповідно, жінки змушені обирати неповний робочий день, менш оплачувану роботу або відмовлятися від кар'єри. Чоловіки-депутати люблять ці питання рідше, оскільки на практиці переважно не вони виконують цю доглядову роботу.

4. **Удосконалення виборчого законодавства.** Важливим кроком до забезпечення дескриптивного представництва стало ухвалення у 2019 році нового Виборчого кодексу, який закріпив гендерну квоту у 40% в партійних списках (щонайменше двоє кандидатів кожної статі у кожній п'ятірці). Однак місцеві вибори 2020 року продемонстрували вразливість цієї норми: часто жінки виконували роль «технічних кандидаток» і згодом відмовлялися від своїх прохідних місць на користь чоловіків (близько 63% таких випадків).³⁰⁹ Тобто партії виконували квоту формально, однак брак жінок у парламенті досі не дозволяє оперативно ухвалити просту норму: якщо жінка відмовляється від мандата, її місце має автоматично зайняти наступна жінка за списком.

Практика доводить: збільшення кількісної присутності жінок в органах влади є необхідним каталізатором для розширення їхнього субстантивного впливу. Політикині й правозахисниці ініціюють реформи у сферах безпеки,

³⁰⁷ Індекс гендерної нерівності (Gender Inequality Index) та місце України в ньому. Конституційний Суд України. URL: <https://web.ccu.gov.ua/storinka/indeks-gendernoyi-nerivnosti>

³⁰⁸ Беган Ю. Гендерний розподіл професій в Україні: статистика, історія та сучасні тенденції. Вокс Україна. 2026. URL: <https://voxukraine.org/gendernyj-rozpodil-profesij-v-ukrayini-statystyka-istoriya-ta-suchasni-tendentsiyi>

³⁰⁹ Сисак І. Жінки в армії, політиці і владі: як змінилася гендерна ситуація в Україні. Радіо Свобода. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/genderna-sytuatsiya-v-ukraini-voennoho-chasu/32696907.html>

економіки, трудових прав, протидії насильству та соціального захисту, артикулюючи проблеми, які за іншого складу політичної більшості могли б не потрапити до державного порядку денного.

Висновки. Отже, український феміністичний дискурс пояснює обмежене представництво жінок у владі не браком жіночої політичної активності, а дією взаємопов'язаних формальних і неформальних бар'єрів, які обмежують жінок на всіх етапах політичного просування — від висування кандидаток до доступу до посад, ресурсів і реального впливу у владних інституціях.

До чинників, які передусім обмежують дескриптивне представництво, належать партійний контроль над входом у політику, формальне виконання гендерних квот, нерівність доступу до фінансів і часу, а також воєнне призупинення виборчого оновлення влади. Ці бар'єри зменшують кількість жінок у списках, на прохідних позиціях, серед обраних депутаток і в нових політичних поколіннях, які могли б сформуватися через вибори.

До чинників, які обмежують субстантивне представництво, належать гендерна сегрегація владних посад, патріархальна політична культура, гендерні стереотипи, сексизм і неформальні чоловічі мережі. Їхня дія проявляється в тому, що жінки можуть бути формально присутніми у владі, але стикатися з дискримінацією, не отримувати доступу до найвпливовіших посад, стратегічних напрямів, бюджетних ресурсів і закритих просторів ухвалення рішень.

Значення цих результатів виходить за межі питання кількості жінок у владі. Вони дають змогу краще зрозуміти ширші проблеми гендерної рівності, політичних ролей і демократичного представництва. Дослідження показує, що формальна рівність прав не гарантує рівності можливостей, якщо політичні інституції зберігають непрозорі партійні практики, нерівний доступ до ресурсів, неформальні чоловічі мережі та стереотипні уявлення про те, хто вважається «природним» носієм влади. У сучасній демократичній політичній системі представництво є способом забезпечення того, щоб у процесі ухвалення рішень були враховані інтереси різних соціальних груп. Відповідно, жінки у владі повинні мати не просто символічну присутність, а виконувати функції політичного представництва значної частини суспільства — жіночого населення України. Це важливо тому, що жінки та чоловіки можуть мати різний досвід соціалізації, різний доступ до ресурсів, різні безпекові, економічні та соціальні потреби, а отже — різні пріоритети у публічній політиці. Зростання присутності жінок у владі створює передумови для того, щоб державна політика повніше відображала інтереси всього суспільства, а не лише домінуючих груп.

Практичне значення роботи полягає в тому, що для збільшення представництва жінок необхідно змінювати як законодавчі норми, так і реальну політичну практику. Йдеться про посилення контролю за дотриманням гендерних квот, прозоре формування виборчих списків, підтримку кандидаток партіями, рівний доступ до фінансових і організаційних ресурсів, а також послаблення неформальних механізмів, які концентрують владу в закритих чоловічих мережах. У перспективі подальших досліджень важливо детально аналізувати внутрішньопартійні механізми просування жінок, розподіл ресурсів між кандидатами й кандидатками, вплив війни на політичну участь жінок, а

також можливості перетворення волонтерського, військового й громадського досвіду жінок на реальне політичне представництво після війни. Без інституційного закріплення цього досвіду жіноча присутність ризикує залишитися символічною, а внесок жінок у воєнну стійкість і післявоєнне відновлення не буде повноцінно відображений у процесах ухвалення рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. 59% жінок-політиків потерпають від проявів сексизму – дослідження. Громадський Простір. 2018. URL: <https://www.prostir.ua/m/?id=171076>
2. Беган Ю. Гендерний розподіл професій в Україні: статистика, історія та сучасні тенденції. Вокс Україна. 2026. URL: <https://voxukraine.org/gendernyj-rozpodil-profesij-v-ukrayini-statystyka-istoriya-ta-suchasni-tendentsiyi>
3. Беркут З. Як працювали гендерні квоти на виборах. Досвід кандидаток Черкащини. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: <https://oporaua.org/vybory/iak-pratsiuvali-genderni-kvoti-na-viborakh-dosvid-kandidatok-22832>
4. Бура Д. Юлія Гаврилюк: «Мене не сприймали, доки я не почала говорити «чоловічою» мовою». Жінки — це 50% успіху України. 2021. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/yuliya-gavrylyuk-hersonshhyna-mene-ne-spryjmay-doky-ya-ne-pochala-govoryty-cholovichoyu-movoyu/>
5. Ганжа Л. Конкуренція за жінок як тренд: висновки виборчого моніторингу. Жінки — це 50% успіху України. 2020. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/konkurenciya-za-zhinok-yak-trend-vysnovky-vyborchogo-monitoryngu/>
6. Гриценко Г. Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони. Аналітичний звіт. Гендер в деталях. 2026. 24 с. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/124/202/Oborona_zv_t_ukr_.pdf
7. Доглядова праця впливає на стійкість країни під час війни та має стати політикою держави: дослідження. ZMINA. 2026. URL: <https://zmina.info/news/yak-doglyadova-praczya-vplyvaye-na-stijkist-krayiny-pid-chas-vijny-ta-chomu-cze-maye-buty-politykoyu-derzhavy-doslidzhennya/>
8. Думанська В. Хто фінансує жінок у політиці? Українська правда. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/04/24/7249179/>
9. Експертний погляд на ключові виклики для реалізації виборчих прав жінок як вразливої групи виборців. Громадянська мережа ОПОРА. 2024. URL: <https://oporaua.org/vybory/ekspertniy-poglyad-na-klyuchovi-vikliki-dlya-realizaciyi-viborchih-prav-zhinok-yak-vrazlivoyi-grupi-viborciv-25502>
10. Жарова Л. Місце України в Gender Gap Report 2025: які проблеми підсвічує статистика. Гендер в деталях. 2025. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/gender-gap-report-2025.html>
11. Желтуха М. До-Реформа Виборчого Кодексу: на крок ближче до гендерно збалансованого представництва? ЮрФем. 2024. URL: <https://jurfem.com.ua/do-reforma-vyborch-kodeksu/>

12. Жінки на місцевих виборах та в політиці: уроки та рекомендації. Український Жіночий Фонд. 2021. URL: <https://uwf.org.ua/zhinky-na-misczevyh-vyborah-ta-v-polityczy-uroky-ta-rekomendacziyi/>
13. Завершився проєкт «Вибори без сексизму». ЮрФем. 2020. URL: <https://jurfem.com.ua/zavershyvsya-projekt-vybory-bes-seksyzmu/>
14. Звіт за результатами дослідження ОПОРИ участі жінок в місцевих виборах – 2020. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: https://opora.ua.org/vybory/gender_2020-23003
15. Індекс гендерної нерівності (Gender Inequality Index) та місце України в ньому. Конституційний Суд України. URL: <https://web.ccu.gov.ua/storinka/indeks-gendernoyi-nerivnosti>
16. Індекс гендерної рівності в Україні. Український Жіночий Фонд. Київ, 2025. 67 с. URL: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/gender_index_ukr_web.pdf
17. Комітети Верховної Ради України. IX скликання. Склад і структура. Верховна Рада України. URL: https://people.rada.gov.ua/body/view/cmt-komit_sk19
18. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11
19. Луцюк Л. Дослідження ІМІ: половина українських медіа досі вдається до сексизму та дискримінації. Інститут масової інформації. 2024. URL: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-imi-polovyna-ukrayinskyh-media-dosi-vdayutsya-do-seksyzmu-ta-dyskryminatsiyi-i63160>
20. Любарець А. Для чого потрібні гендерні квоти? Громадський рух ЧЕСНО. 2020. URL: <https://www.chesno.org/post/4203/>
21. Марценюк Т. Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники. Гендер в деталях. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html>
22. Марценюк Т. О. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2018. Т. 1. С. 44–54. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f73069a-2ea6-4f55-ab42-f71b5012fdd3/content>
23. Марценюк Т., Тишко І. Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2021. URL: <https://dif.org.ua/article/perevagi-ta-vikliki-zastosuvannya-gendernoi-kvoti-pid-chas-mistsevikh-viboriv-2020-roku-v-ukraini>
24. Наталія Алюшина взяла участь у презентації Стратегії Ради Європи з питань гендерної рівності на 2024–2029 роки. Національне агентство України з питань державної служби. 2026. URL: <https://nads.gov.ua/news/nataliia-aliushyna-vziala-uchast-u-prezentatsii-stratehii-rady-ievropy-z-pytan-hendernoi-rivnosti-na-20242029-roky>

25. Одарченко К. Проблеми гендерної рівності і політики-жінки в Україні. Главком. 2021. URL: <https://glavcom.ua/columns/kodarchenko/problemi-gendernoji-rivnosti-i-politiki-zhinki-v-ukrajini-738966.html>
26. Політичне фінансування та гендерна рівність на виборах в Україні. IFES Україна. 2020. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/04/IFES-Ukraine-Draft-Findings-on-Gender-and-Political-Finance-202-04-07-UKR.pdf>
27. Прийнято за основу проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі». Офіційний портал Верховної Ради України. 2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/204339.html>
28. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.10.2017 № 1254. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1508-17>
29. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15>
30. Проект Закону про внесення змін до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо вдосконалення механізмів забезпечення військової дисципліни, запобігання і протидії проявам дискримінації та сексуальним домаганням: проект Закону України від 21.02.2025 № 13037. Законотворчість. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/pubd/InitiativBill/BillRegistrationOffers?billRegId=55783>
31. Сисак І. Жінки в армії, політиці і владі: як змінилася гендерна ситуація в Україні. Радіо Свобода. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/genderna-sytuatsiya-v-ukraini-voennoho-chasu/32696907.html>
32. Стрельник О. «Турбота як робота». Уривок із книги Олени Стрельник. Українська правда. Життя. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/06/17/224736/>
33. У новому виборчому кодексі закріпили 40-відсоткові гендерні квоти. ZMINA. 2019. URL: https://zmina.info/news/u_novomu_viborchomu_kodeksi_zakripili_40_jenderni_kvoti_i/
34. Фінальний звіт за результатами гендерного моніторингу на позачергових виборах народних депутатів України 2019 року. Український Жіночий Фонд ; Національний демократичний інститут міжнародних відносин. 2021. 64 с. URL: https://www.uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/monitoring_report_ukr_web.pdf
35. Чірілло Дж. Гендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні. IFES Україна. 2019. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Gender-Assessment-Ukraine-v1-2019-09-30-Ukr.pdf>

36. Almakaty S. S. Gatekeeping and Agenda-Setting Theories in the Age of Algorithmic Media: A Critical Synthesis and Theoretical Extension (2000–2025). Preprints.org. 2026. URL: <https://www.preprints.org/manuscript/202602.1160>
37. Bellin E. Contingent democrats Industrialists, Labor, and Democratization in Late-Developing Countries. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/10015453.pdf>
38. Ukraine. Women's representation in politics and public administration. Equal Future. 2025. URL: <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/ukraine>